

ה ק ד מ ה

עד כה לא חוברה ביבליוגרפיה כוללת של תולדות יהודי צפון-אפריקה. מבוקש זה, שאין צריך להדגיש את חשיבותו ותועלתו, בא חיבורנו למלא. מטרתו היא ליצור אמצעי עזר לכל מי שעניינו בתולדות היהודים בצפון-אפריקה ובייחוד לחוקר בתחום זה. בכך ממלא ספר זה חלק בספרות הביבליוגרפיה של מדעי היהדות, בהיותו חיבור ביבליוגרפי מקיף ראשון על יהדות המגרב.

הביבליוגרפיה נתגבשה מתוך רישום שיטתי של ספרים ומאמרים שנכתבו על יהודי צפון-אפריקה בכלל ועל יהודי כל אחת ואחת מארצותיה, וכן מתוך בדיקה מדויקת של ההערות הביבליוגרפיות שבחיבורים אלה. כמו כן עברתי באופן שיטתי על כתבי-העת במדעי היהדות וכן על כתבי-העת הלא-יהודיים שהופיעו בארצות צפון-אפריקה. הקורא ימצא את רשימתם של כתבי-עת אלה במפתח הקיצורים. נוסף לזה ביקשתי לכלול בחיבור, במידה שידי השיגה, גם דינים וחשבונות, עבודות גמר וחיבורים לקבלת תואר דוקטור, גם אם הם לא ראו אור בדפוס. ליד ערכים אלה ציינתי בסוגריים את שם הפקולטה, המכון או האוסף הפרטי אשר בו נמצאו בזמן חיבור הביבליוגרפיה.

כל ערך נבדק במקורו לפני הרישום, ויש שהיה עלי לפנות לספריות הגדולות בעולם כדי לקבל מידע על המאמרים והחיבורים שאינם מצויים בארץ. בספרים אשר נושא דיונם הכללי איננו יהודי צפון-אפריקה, וזו תופסת בהם רק חטיבה מכלל הספר, ציינתי בסוגריים את הפרק או את העמודים הדנים בנושא שלנו.

ביבליוגרפיה זאת כוללת 5741 ערכים לעומת 2200 אשר נדפסו עד כה בביבליוגרפיות קודמות שנערכו בידי; אבל ברור לי שגם עתה לא עלה בידי לראות ולרשום את כל החומר המפוזר בספרים, ירחונים ועיתונים אשר נכתבו בשפות שונות ובארצות שונות.

סידור החומר הוא לפי ארצות: לוב, תוניסיה, אלג'יריה, מארוקו (ממזרח למערב). המדור הראשון "צפון-אפריקה" כולל ערכים המקיפים יותר מארץ אחת. על הקורא לעיין בתידה זו בכל מקרה, גם אם התעניינותו מוסבת רק לארץ מסוימת אחת.

בכל מדור ניתנו מראי המקומות הביבליוגרפיים לפי סדר האלף-בית של שמות המחברים. נתחבר חיבור בידי שני מחברים, סודר הערך לפי שמו של המחבר הראשון, ואילו לשמו של המחבר השני ניתנה רמיזה במקומו לפי סדר האלף-בית. ערכים ששם מחברם אינו ידוע, סודרו על פי זמן פרסומם, והם באים בסוף כל מדור. שמות המאמרים והספרים ניתנו בשפתם המקורית, כדרך שנכתבו ונדפסו.

בראש כל יחידה הובאו הערכים שנדפסו באותיות עבריות (עברית, יידיש, לאדינו וערבית-יהודית). אחריהם באים הערכים שנדפסו באותיות ערביות ואחריהם הערכים שנדפסו בשפות אירופיות. מיספור הערכים שוטף; וכיוון שבמשך השנה שבה נדפס הספר נתגלו כמה ערכים חדשים, שילבתי אותם במקומם המתאים בביבליוגרפיה, בלויית כוכב, מבלי לשנות את המספרים שכבר נקבעו. לביבליוגרפיה מפתחות אחדים: מפתח שמות המקומות, מפתח שמות האזשים, ומפתח העניינים.

הערכים עוסקים בנושאים שעניינם יהדות צפון-אפריקה בכל תחומי חייה ופעילותה: אורחות חיים ומנהגים, הווי עממי ופולקלור, חיי החברה והדת, ההגירה הפנימית

והחיצונית, הכלכלה, מעמד משפטי, יחסים עם החברה הלא-יהודית. גם עניינים ספיציפיים, כגון תולדות אישים ומשפחות, בעייות רפואיות בקרב יהודי צפון-אפריקה, זיקתם לארץ-ישראל ועוד, אינם נפקדים. החומר משתרע על פני תקופה ארוכה של קיום היישוב היהודי בצפון-אפריקה, מחורבן הכית השני ועד ימינו, ובכלל זאת התיישבותם מחדש בארץ-ישראל, בצרפת ובקנדה.

*

עבודה זו לא היתה מגיעה לידי סיום בלי עידודם של חברי לעבודה וידידי: מר חיים בנטוב, מר יוסף הקר, מר יוסף טובי, מר מרדכי סטבון והרב שמואל סיראט. חובה נעימה היא לי להודות להם כאן. גב' מדלן נייג' מהמחלקה העברית של הספרייה הלאומית בפאריס, נענתה במסירות לבקשותי המרובות, ובדקה ערכים רבים בספרייה הלאומית בפאריס, ובזה נתונה לה תודתי. מר דוד קורקוס פתח לפני בנדיבות את שערי ספרייתו העשירה, ומשיחותינו הפקתי תועלת רבה. פרופ' חיים זאב הירשברג, העניק לי לכד מתמיכתו ועידודו, גם עצות מועילות ורבות ערך.

הפרופסורים שלמה מורג ויעקב מ' לנדאו, ראשי מכון בן-צבי, נטלו עליהם מייד עם כניסתם לתפקידם במכון את הוצאת הספר הזה מטעם מכון בן-צבי של יד יצחק בן-צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים בצורה נאה ובמהירות ראויה לציון; הם ליווני במשך כל שלבי הדפסת הספר והנחוני בעצותיהם הטובות והמועילות. מר נתן אפרתי, אמרכל מכון בן-צבי, תרם רבות לפירסום הספר.

לבסוף נתונה תודתי לגב' ליאורה חשין, אשר עברה על עלי ההגהה השנייה של הספר, ולפועלי דפוס אחזה, ובייחוד למר יעקב חסון, על עבודתם המסורה. לכולם התודה והברכה.

ב"ה ירושלים, אלול תשל"ג

אברהם הטל